

Чехословактар ГУЛАГ-та

Чехословаки в ГУЛАГе

Кеңестік Қазақстан аумағындағы чехтер мен чехословак азаматтарын қудалау

Қазақстан аумағында ГУЛАГ-та отырған немесе кеңестік репрессиялардың құрбаны болған чехтер мен чехословак азаматтары тақырыбы әлі күнге дейін жан-жақты зерттелген жоқ. Екінші дүниежүзілік соғысқа дейін Қазақстан аумағында жүздеген этникалық чехтер тұрған. Олар 1920–30-жылдары жұмыс іздеп Чехословакиядан Кеңес Одағына келген адамдар, сондай-ақ XIX ғасырда Ресей империясының аумағына қоныстанған чех қауымының өкілдері болатын.

Олардың көпшілігі репрессиялардың құрбанына айналды, әсіресе 1937–1938 жылдардағы Үлкен террор кезінде. Басқа чехтер Кеңес Одағының өзге өңірлерінен Қазақстан аумағындағы лагерьлерге айдалды. Gulag.cz қауымдастығы 2021 жылдың қарашасында Қазақстанға жасаған экспедициясы кезінде осы тақырыпқа қатысты жекелеген мәліметтер жинап, біз төмендегілерді ұсынамыз:

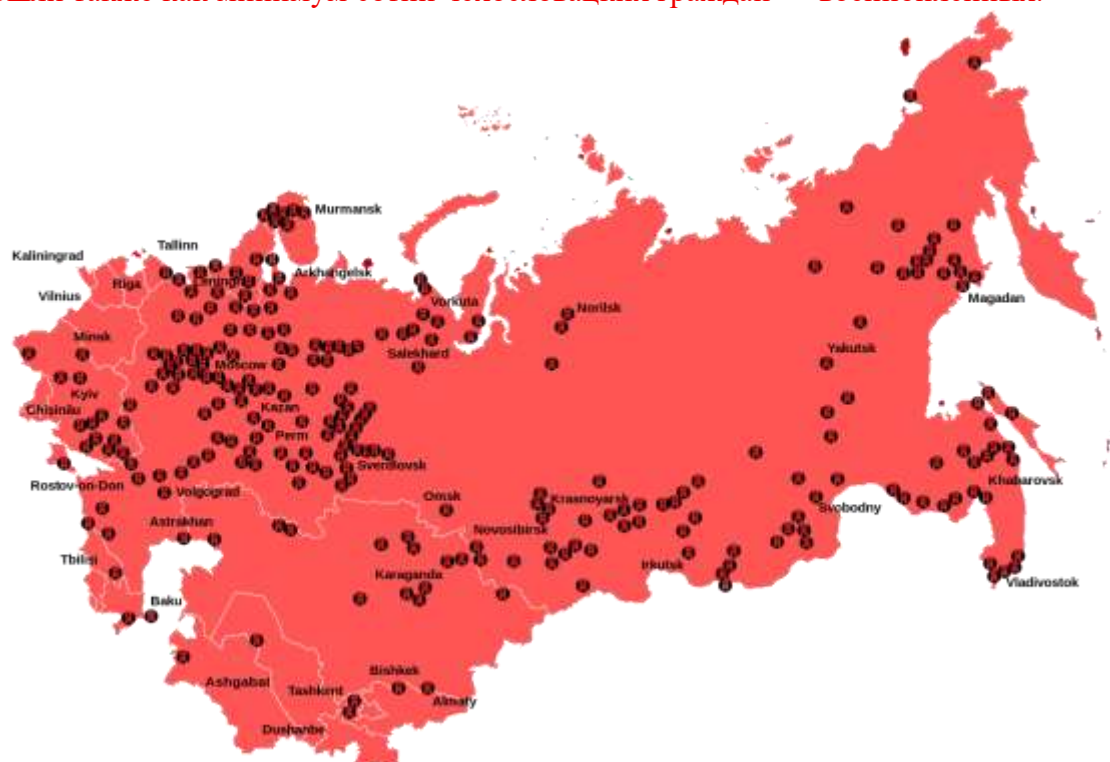
- 1938–1946 жылдары Ақмоладағы Отанын сатқандардың әйелдері лагері (АЛЖИР) кем дегенде төрт чех әйелді қамтыған.
- Қарағанды мұрағатында 1937–1941 жылдары тікелей Қарағандыда репрессияға ұшыраған 12 чехтің тізімі бар. Олардың сегізі әдетте 5 жылдан 10 жылға дейінгі мерзімге ГУЛАГ лагерлеріне сотталды, төртеуі атылды.
- Қазақстан аумағындағы төрт «арнайы» лагерьдің (особлагтардың) бірі — Степлакта 1953 жылы 18 чехословак азаматы ұсталған. Жалпы Қазақстандағы төрт «особлагта» 34 чех отырған.
- Ресейдің «Мемориал» қоғамының деректер базасында Кеңестік Қазақстанда репрессияға ұшыраған 16 чех туралы мәлімет бар.
- 1939 жылдың қыркүйегінде Кеңес Одағы Польша құрамына кірген Батыс Волыньді басып алды. Репрессиялар жергілікті чех қауымын да шарпыды. 1940 жылы Батыс Волыньнен жаппай депортациялар аясында екі мың чех Солтүстік Қазақстанға жер аударылды.
- Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде және соғыстан кейін Қазақстандағы ГУЛПВИ лагерьлерінде кем дегенде жүздеген чехословак әскери тұтқындары болды

Преследование чехов и чехословацких граждан на территории советского Казахстана

Тема чехов и чехословацких граждан, которые были заключены в ГУЛАГ или погибли в результате советских репрессий на территории Казахстана, до сих пор не получила всестороннего освещения. До Второй мировой войны на территории Казахстана проживали сотни этнических чехов. Это были люди, приехавшие в Советский Союз из Чехословакии в 1920–30-х годах в поисках работы, а также представители чешской общины, поселившиеся на территории Российской империи ещё в XIX веке.

Многие из них стали жертвами репрессий, особенно в период Большого террора в 1937–1938 годах. Другие чехи были этапированы в лагеря на территории Казахстана из других регионов тогдашнего Советского Союза. Ассоциация Gulag.cz во время экспедиции в Казахстан в ноябре 2021 года собрала отдельные сведения по этой теме, из которых мы приводим следующие:

- В 1938–1946 годах в Акмолинском лагере жён изменников Родины (так называемом АЛЖИРе) находились как минимум четыре чешки.
- В архиве Караганды имеется список 12 чехов, подвергшихся репрессиям непосредственно в Караганде в 1937–1941 годах. Восемь из них были приговорены, как правило, к срокам от 5 до 10 лет в лагерях ГУЛАГа, четверо были расстреляны.
- В Степлаге, одном из четырёх «особых» лагерей (так называемых «особлагов») на территории Казахстана, в 1953 году содержалось 18 чехословацких граждан. Всего в четырёх «особлагах» в Казахстане содержались 34 чеха.
- База данных российского общества «Мемориал» содержит сведения о 16 чехах, подвергшихся репрессиям в Советском Казахстане.
- В сентябре 1939 года Советский Союз оккупировал Западную Волынь, которая до того входила в состав Польши. Репрессии затронули и местную чешскую общину. В 1940 году в рамках массовых депортаций с Западной Волыни было выселено две тысячи чехов в северный Казахстан.
- Через казахстанские лагеря ГУПВИ в ходе и после окончания Второй мировой войны прошли также как минимум сотни чехословацких граждан — военнопленных.

Карта 1923–1961 жылдардағы КСРО аумағындағы еңбек лагерьлерін көрсетеді (дереккөз: «Мемориал» ұйымы)

Карта показывает трудовые лагеря на территории СССР в 1923–1961 годах (источник: организация «Мемориал»)

ГУЛАГ (лагерьлердің Бас басқармасының қысқартылған атауы) — бұл 1930–1950 жылдары жұмыс істеген кеңестік мәжбүрлі еңбек лагерлерінің жүйесі. Ол саяси репрессиялардың, экономикалық қанаудың және халықты үрейде ұстаудың құралы болды. Мемлекеттік қауіпсіздік органдары (НКВД, кейін ПМ) басқарған лагерлер Кеңес Одағының бүкіл аумағына таралған еді, соның ішінде Сібір, Колыма және Қазақстан даласы сияқты қолжетімсіз өңірлерге де орналасқан. Лагерлерге саяси тұтқындар, «халық жаулары», сондай-ақ ұсақ қателіктері үшін сотталған қарапайым азаматтар — жұмысқа кешіккені, билікті сынағаны, діни әдебиет ұстағаны үшін түсті. Олардың қатарында шетелдіктер, әскери қызметкерлер, зиялы қауым өкілдері, ұжымдастыруға қарсы шыққан шаруалар және ұлттық азшылық өкілдері де болды. Қамау жағдайлары аса қатал болды — аязда ауыр еңбек, аштық, аурулар, зорлық-зомбылық және өлім-жітімнің жоғары деңгейі. Жүйенің шарықтау шегі 1937–1938 жылдардағы Үлкен террор кезінде келді, сол уақытта миллиондаған адамдар тұтқындалды. ГУЛАГ арқылы 18 миллионнан астам адам өтті, олардың миллиондағаны тірі қалмады. 1953 жылы Сталин қайтыс болғаннан кейін десталинизация басталып, лагерь жүйесін біртіндеп қысқарту жүрді, ал 1960-жылдары ол ресми түрде жойылды. Бүгінде «ГУЛАГ» сөзі мемлекеттік зорлық-зомбылықтың, саяси репрессиялардың және билікті асыра пайдаланудың символына айналды. Бұл жүйе туралы аса маңызды куәлікті Александр Солженицын өзінің «ГУЛАГ архипелагы» трилогиясында қалдырды, ол бүкіл әлемде кеңестік режимді қабылдауға зор ықпал етті.

ГУЛАГ (аббревиатура от *Главное управление лагерей*) — это система советских принудительных трудовых лагерей, действовавшая с 1930-х по 1950-е годы. Она представляла собой инструмент политических репрессий, экономической эксплуатации и запугивания населения. Лагеря, управляемые органами госбезопасности (НКВД, позже МВД), были разбросаны по всей территории Советского Союза, включая труднодоступные регионы, такие как Сибирь, Колыма и степи Казахстана.

В лагеря попадали политические заключённые, «враги народа», а также обычные граждане, осуждённые за малейшие проступки — опоздание на работу, критику власти, владение религиозной литературой. Вместе с ними в ГУЛАГе находились иностранцы, военнослужащие, интеллигенция, крестьяне, сопротивлявшиеся коллективизации, и представители национальных меньшинств.

Условия содержания были крайне жестокими — тяжёлый труд на морозе, голод, болезни, насилие и высокая смертность. Апогей системы пришёлся на период Большого террора (1937–1938 гг.), когда были арестованы миллионы людей. Через ГУЛАГ прошли более 18 миллионов человек, миллионы из которых не выжили.

После смерти Сталина в 1953 году последовала десталинизация и постепенное сворачивание лагерной системы, которая была официально ликвидирована в 1960-х годах.

Сегодня слово «ГУЛАГ» стало символом государственного произвола, политических репрессий и злоупотребления властью. Важнейшее свидетельство об этой системе оставил Александр Солженицын в своей трилогии *Архипелаг ГУЛАГ*, оказавшей огромное влияние на восприятие советского режима во всём мире.

Чех әйелдері АЛЖИР әйелдер лагерінде

Қазақстан астанасы — Астанадан батысқа қарай 20 шақырымнан аз жерде Ақмол (бұрынғы Малиновка) қалашығы орналасқан. Мұнда бүкіл КСРО аумағындағы ең ірі тек әйелдер лагерьлерінің бірі — Отанын сатқандардың әйелдерінің Ақмола лагері, қысқаша АЛЖИР орналасты. 1938 жылдан 1953 жылға дейін АЛЖИР арқылы 18 мыңнан астам әйел өтті, олардың күйеулері, әсіресе Үлкен террор жылдары (1937–1938), саяси айыптаулар бойынша сотталып (көбіне атылып) кеткен еді. Бұл әйелдер көбіне жоғары лауазымды қайраткерлердің жұбайлары болып, олардың «кінәсі» тек «халық жауының» отбасына мүше болғаны ғана еді. Лагерь тұтқындарының арасында, мысалы, белгілі бард Булат Окуджаваның анасы және прима-балерина Майя Плисецкаяның анасы болды.

Чешки в женском лагере АЛЖИР

Менее чем в 20 километрах к западу от столицы Казахстана — Астаны — находится городок Ақмол (ранее Малиновка). Здесь располагался один из крупнейших чисто женских лагерей ГУЛАГа на всей территории СССР — Ақмолинский лагерь жөн изменников Родины, сокращённо АЛЖИР. С 1938 по 1953 год через АЛЖИР прошли более 18 тысяч женщин, чьи мужья, в основном в годы Большого террора (1937–1938), были осуждены по политическим мотивам (и чаще всего расстреляны). Эти женщины часто были супругами высокопоставленных деятелей и «виновны» лишь в том, что являлись членами семьи «врага народа». В числе заключённых лагеря были, например, матери известного барда Булата Окуджавы и прима-балерины Майи Плисецкой.

Жалаңаш көлінің жағасындағы шағын үй — әйелдер лагері АЛЖИРдің жуынатын және бу бөлмелері орналасқан орын болған сияқты

Домик на берегу озера Жаланащ, в котором, по всей видимости, находились умывальная и парная бани женского лагеря АЛЖИР

АЛЖИР әйелдер лагерінің тұтқындарының арасында кем дегенде төрт чех әйелі болды:

Среди заключённых женского лагеря АЛЖИР было как минимум четыре чешки:

Эвжение Весникова, тегі Немечкова

1897 жылы Украинадағы Житомир қаласында Немечковтар чех отбасында дүниеге келген. Оның немере ағасы белгілі чех дипломаты және жазушы-легионер Зденек Немечек болды. Ол большевик қолбасшысы және жоғары лауазымды қайраткер Яков Весникке тұрмысқа шықты, ол сыртқы сауда саласында жұмыс істеп, Украинадағы ең ірі металлургия зауытының — Кривой Рогтағы зауыттың құрылысына жетекшілік етті. Эвжение (орысша Евгения) кеңестік құс шаруашылығын дамытуға белсенді қатысып, бүкіл КСРО бойынша пионер лагерлері жүйесін құрудың бастауында тұрды. Ол еңбегі үшін тіпті Сталиннің марапатына ие болды. 1937 жылы тазалау кезінде күйеуі тұтқындалып, атылды, ал Эвжение «Отанын сатқандардың әйелі» ретінде сегіз жылға бас бостандығынан айырылды.

Эвжение Весникова ұлы Евгениймен бірге, кейін ол белгілі кеңес актері атанды.

Эвжение вжения Весникова с сыном Евгением, впоследствии ставшим известным советским актёром.

Эвжение Весникова, урождённая Немечкова

Родилась в 1897 году в чешской семье Немечков в украинском Житомире. Её двоюродным братом был известный чешский дипломат и писатель—легионер Зденек Немечек. Вышла замуж за большевистского военачальника и высокопоставленного деятеля Якова Весника, который работал в сфере внешней торговли и руководил строительством крупнейшего металлургического завода в Украине — в Кривом Роге. Эвжение (по-русски Евгения) активно участвовала в развитии советского птицеводства и стояла у истоков создания системы пионерских лагерей по всему СССР. За свою работу была даже награждена Сталиным. Во время чисток в 1937 году её муж был арестован и расстрелян, а Эвжению, как «жену изменника Родины», приговорили к восьми годам заключения.

Габриэла Забранска-Равва

Габриэла Забранска 1901 жылы Прагада дүниеге келді. Ол Украинаның еврей отбасынан шыққан Самуил Равваға тұрмысқа шықты, ол шамамен 1920-жылдардың басында Чехословакияда тұрған болуы мүмкін. КСРО-ға қайтып оралғаннан кейін ол «Ростсельмаш» ауылшаруашылық машиналарының ірі зауыты директорының орынбасары, кейін Мәскеудегі Ауылшаруашылық машина жасау ғылыми-зерттеу институтының директоры болып жұмыс істеді. Габриэла бухгалтер болып еңбек етті. 1937 жылы Самуил Равва тұтқындалып, троцкистік ұйымға қатысы бар деп айыпталып, сол жылы атылды. Ал Габриэла 1938 жылдың наурыз айының соңында сырттай ГУЛАГ-та сегіз жылға бас бостандығынан айырылды.

Габриэла Забранска-Равва

Габриэла Забранска родилась в 1901 году в Праге. Вышла замуж за Самуила Равву, который происходил из еврейской семьи в Украине и, предположительно, в начале 1920-х годов проживал в Чехословакии. После возвращения в СССР он работал заместителем директора крупного завода сельскохозяйственных машин «Ростсельмаш», а затем директором Научно-исследовательского института сельскохозяйственного машиностроения в Москве.

Габриэла трудилась бухгалтером. В 1937 году Самуил Равва был арестован, обвинён в участии в троцкистской организации и в том же году расстрелян. Габриэла в конце марта 1938 года была заочно приговорена к восьми годам заключения в ГУЛАГе.

Юлия Галушкова

Ол Украинадагы чех қауымынан шыққан. Оның күйеуі Денис Галушко украин ұлтының өкілі болып, Харьков университетінде әдебиет пәнінен сабақ берген. 1937 жылдың қыркүйегінде ол тұтқындалып, контрреволюциялық қызмет пен антикеңестік террористік топқа қатысы бар деп айыпталды да, 1937 жылдың жаңа жыл түні Харьковте атылды. Оның әйелі Юлия «Отанын сатқандардың отбасы мүшесі» ретінде АЛЖИР лагерінде бес жыл өткізді.

Юлия Галушкова

Происходила из чешской общины в Украине. Её муж, Денис Галушко, был украинцем и преподавал литературу в Харьковском университете. В сентябре 1937 года он был арестован, обвинён в контрреволюционной деятельности и участии в антисоветской террористической группе, а в новогоднюю ночь 1937 года расстрелян в Харькове. Его жена Юлия, как член семьи «изменника Родины», провела пять лет в лагере АЛЖИР.

Альбина Зикмундова

Альбина Зикмундова 1894 жылы дүниеге келген. Ол да, оның күйеуі Альберт Зикмунд та Йичиннен шыққан. Альберт «Сокол» қоғамының белсенді мүшесі болып, Венада әскери гимнастика бойынша офицерлік курсты тәмамдады. 1910 жылдан кейін ол Альбинамен бірге патшалық Ресейге қоныс аударып, үй оқытушысы болып жұмыс істеді. Большевиктік революциядан кейін ол өз мансабын жалғастыра алды — КСРО Халық Комиссарлар Кеңесі жанындағы Бүкілресейлік дене шынықтыру және спорт комитетінде жоғары оқу орындары бөлімінің бастығы болды. 1937 жылдың қазан айында ол тұтқындалып, контрреволюциялық террористік ұйымға қатысы бар деп айыпталды. 1938 жылдың сәуірінде Альберт атылып, оның әйелі Альбина ГУЛАГ-та сегіз жылға сотталды.

Альбина Зикмундова

Альбина Зикмундова родилась в 1894 году. Она происходила из Йичина, как и её муж Альберт Зикмунд. Альберт был увлечённым членом общества «Сокол», окончил офицерские курсы по военной гимнастике в Вене. После 1910 года он вместе с Альбиной переехал в царскую Россию, где работал домашним учителем. После большевистской революции он смог продолжить карьеру — стал начальником отдела высших учебных заведений при Всероссийском комитете по физической культуре и спорту при Совете народных комиссаров СССР. В октябре 1937 года он был арестован и обвинён в участии в контрреволюционной террористической организации. В апреле 1938 года Альберт был расстрелян, а его жена Альбина приговорена к восьми годам в ГУЛАГе.

Чех ізі Карлаг пен Степлагта

Ресей мемлекеттік архивінің деректеріне сәйкес, 1938 жылы Карлагтағы 30 мыңнан астам тұтқынның арасында бесеуі чех болған. Украин мұрағаттарына ашық қол жеткізудің арқасында Подкарпатская Русьтен шыққан (соғысқа дейін Чехословакия құрамына кірген, тиісінше чехословак азаматы болған) 130-дан астам ер мен әйел туралы мәліметтер бар. Олар 1940–1941 жылдары «кеңес шекарасын заңсыз кесіп өткені үшін» Қазақстан лагерлеріне (ең алдымен Карлагқа) жіберілген. Іс жүзінде олар жай ғана венгр фашистерінен қашып, КСРО-дан пана табамыз деп үміттенген. Долинкадағы Карлаг мұражайы 1937–1941 жылдары тікелей Қарағандыда репрессияға ұшыраған 12 чех туралы мәлімет ұсынды. Олардың сегізі, әдетте, 5 жылдан 10 жылға дейін ГУЛАГ лагерлеріне (міндетті түрде Карлаг емес) сотталған, ал төртеуі — Франтишек Одегнал, Алоис Байнар, Рудольф Миних және Йозеф Матуштик атылған. Олардың барлығы кейін ақталды. Олардың кейбіреулері, бәлкім, Чехословакиядан келген кеншілер — Кладно немесе Остравадан, экономикалық дағдарыс кезінде жұмыссыз қалып, КСРО-дан, Қарағанды шахталарынан жұмыс тапқандар еді. Көрнекті мысалдардың бірі — 1885 жылы Кладнода туған Рудольф Новактың тағдыры. Ол үш рет ГУЛАГ-та сотталған: алғаш рет 1937 жылы Қарағандыда өнеркәсіптік тыңшылық жасады деген айыппен. Бес жылын өтегеннен кейін 1944 жылы қайтадан «тыңшылық» үшін тағы 5 жылға сотталған. 1949 жылы босап шыққаннан кейін үшінші рет тұтқындалып, «кеңес құрылымын жала жапқаны үшін» 10 жылға сотталды. 1993 жылы ол Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасымен ақталды. Қазақстан аумағында тек төрт «арнайы лагерь» болған, олар 1948 жылы тек саяси айыптар бойынша сотталған «аса қауіпті» тұтқындарды ұстау үшін құрылған. Бұл лагерьлер — Степной, Песчаный, Луговой және Дальний еді. Gulag.cz қауымдастығы 2021 жылдың қараша айындағы экспедиция барысында Жезқазған қаласының маңындағы Степлагтың көптеген сақталған қалдықтарын құжаттады. Бұл лагерьлердің тұтқындарының арасында негізінен Батыс Украинаның және Балтық елдерінің антикеңестік қарсылысының қатысушылары, сондай-ақ бұрын неміс тұтқынына түскен кеңес солдаттары болды. Ресей мемлекеттік архивінің деректеріне сәйкес, 1953 жылдың басында осы төрт лагерьде барлығы 34 чех ұсталған. Өкінішке қарай, бұл адамдардың нақты есімдері мен тағдырлары әзірге белгісіз болып отыр.

Жезқазған қаласының маңындағы Степлаг лагерьлерінің бірінің қалдықтары

Остатки одного из лагерей Степлага возле города Жезказган

Чешские следы в Карлаге и Степлаге

Согласно имеющимся данным из Российского государственного архива, в 1938 году среди более чем 30 тысяч заключённых Карлага находились также пятеро чехов. Благодаря открытому доступу к украинским архивам имеются сведения о более чем 130 мужчинах и женщинах из Подкарпатской Руси (которая до войны входила в состав Чехословакии, и, соответственно, они были чехословацкими гражданами), которые в 1940–1941 годах были отправлены в казахстанские лагеря (в первую очередь в Карлаг) за «незаконное пересечение советской границы». На деле же они просто бежали от венгерских фашистов, надеясь найти убежище в СССР. Музей Карлага в Долинке предоставил сведения о 12 чехах, подвергшихся репрессиям непосредственно в Караганде в 1937–1941 годах. Восемь из них получили, как правило, от 5 до 10 лет заключения в лагерях ГУЛАГа (не обязательно именно в Карлаге), а четверо были расстреляны — Франтишек Одегнал, Алоис Байнар, Рудольф Миних и Йозеф Матуштик. Все они впоследствии были реабилитированы. Некоторые из них, вероятно, были шахтёрами из Чехословакии — из Кладно или Остравы, которые потеряли работу во время экономического кризиса и нашли её в Советском Союзе, в шахтах Караганды. Один из показательных примеров — судьба Рудольфа Новака, родившегося в Кладно в 1885 году. Он трижды подвергался заключению в ГУЛАГе: впервые в Караганде в 1937 году по обвинению в промышленном шпионаже. После отбытия пятилетнего срока был снова осуждён в 1944 году — также на 5 лет за якобы шпионаж. После освобождения в 1949 году он был арестован в третий раз и приговорён к 10 годам за «клевету на советский строй». В 1993 году он был реабилитирован Генеральной прокуратурой Республики Казахстан. На территории Казахстана находились всего четыре так называемых «особых лагеря» ГУЛАГа, созданных в 1948 году для содержания «особо опасных» заключённых, осуждённых исключительно по политическим мотивам. Это были лагеря Степной, Песчаный, Луговой и Дальний. Ассоциация Gulag.cz в ходе экспедиции в ноябре 2021 года задокументировала множество сохранившихся остатков Степного лагеря — так называемого Степлага — в окрестностях города Жезказган. Среди заключённых этих лагерей в значительной степени были участники антисоветского сопротивления с Западной Украины и из стран Балтии, а также советские солдаты, ранее попавшие в немецкий плен. Согласно данным Российского государственного архива, в начале 1953 года в этих четырёх лагерях содержалось в общей сложности 34 чеха. К сожалению, конкретные имена и судьбы этих людей пока остаются неизвестными.

Чех естелігі Спасскіде

Кеңестік Қазақстандағы репрессия құрбандарын еске алатын бірегей орын — Қарағанды маңындағы Спасск қаласының жанындағы мемориалдық кешен. 1930-жылдары мұнда ГУЛАГ-тың балалар колониясы, кейінірек «Отанын сатқандардың отбасы мүшелері үшін» Карлагтың арнайы бөлімшесі орналасқан. 1941 жылдың шілдесінде мұнда әскери тұтқындар мен интернирленгендер лагері құрылды. Соғыс кезінде Спасск лагері арқылы 40-тан астам ұлттың 66 000-нан астам әскери тұтқындары мен интернирленгендері өтті. Олардың арасында әйелдер мен балалар да болған. Қарағанды мемлекеттік архивінің деректеріне сәйкес, олардың ішінде 518 әскери тұтқын және 21 интернирленген чех ұлтының өкілдері болды. Сол деректер бойынша, лагерьде 100 чехословак азаматы қайтыс болған — олардың өлім-жітім деңгейі орташа көрсеткіштен екі есе жоғары болды. Бұл адамдар Спасскідегі зиратқа жерленген 5 125 әскери тұтқындардың арасында мәңгілік орын тапты.

Қарағанды мемлекеттік архивінің құжаттарына сәйкес, қайтыс болғандардың арасында, мысалы:

- Анна Крэузова, 1909 жылы туған, 1946 жылдың 5 қаңтарында қайтыс болды. Диагноз: дистрофия. № 1 бөлімшенің лагерь зиратында жерленген.
- Ярослав Новотны, 1920 жылы туған, 1945 жылдың 22 шілдесінде қайтыс болды. Диагноз: дистрофия. № 1 бөлімшенің лагерь зиратында жерленген.
- Иосиф Орлик, 1899 жылы туған, 1945 жылдың 8 тамызында қайтыс болды. № 16 бөлімшенің лагерь зиратында жерленген.

1948 жылдан кейін лагерь қайтадан ГУЛАГ жүйесінің бір бөлігіне айналды. 1950-жылдары Спасскіде мүгедектер лагері жұмыс істеген. Сол арқылы өткендердің бірі — словак Иван Ковач, ол Қазақстандағы лагерьлерде Александр Солженицынмен кездесіп, дос болды. Бәлкім, ол Солженицынның әйгілі «Иван Денисовичтің бір күні» повесінің прототиптерінің бірі болған шығар. Жергілікті зиратта ГУЛАГ тұтқындары да, әскери тұтқындар мен интернирленгендердің арасынан шыққан құрбандар да жерленген. 1994 жылдан бастап мұнда әртүрлі мемлекеттер мен халықтардан қойылған 30 ескерткіш бар, олар әскери тұтқындарды, ГУЛАГ құрбандарын, депортацияланған халықтарды және жалпы саяси репрессиялардың барлық құрбандарын бірлесіп еске алады. Мұнда чех және словак ескерткіштері де орналасқан. Бұл, шамасы, бұрынғы Кеңес Одағы аумағында совет репрессияларының құрбаны болған Чехия мен Словакия азаматтарына арналған жалғыз ескерткіштер. Словак ескерткіші 2012 жылы, ал чех ескерткіші 2018 жылы Чехия елшілігінің бастамасымен орнатылған.

ГУЛАГ-тан босатылғаннан кейін Иван Ковач әйелі Цецилиямен бірге, ол да Воркутадағы кеңестік лагерьлерден өткен.

Иван Ковач после освобождения из ГУЛАГа с женой
Цецилией, которая также прошла через советские лагеря в Воркуте

2018 жылы Спасскідегі мемориалдық кешенде чех ескерткішінің ашылуы.

Открытие чешского памятника в мемориальном комплексе в Спасске в 2018 году.

Чешская память в Спасске

Уникальным местом памяти жертв репрессий в Советском Казахстане является мемориальный комплекс у города Спасск недалеко от Караганды. В 1930-х годах здесь находилась детская колония ГУЛАГа, а позже — специальное отделение Карлага «для членов семей изменников Родины». В июле 1941 года здесь был создан лагерь для военнопленных и интернированных лиц. Через Спасский лагерь во время войны прошло более 66 000 военнопленных и интернированных лиц более чем 40 национальностей. Среди них были также женщины и дети. Согласно данным Карагандинского

государственного архива, среди них было 518 военнопленных и 21 интернированное лицо чешской национальности. По тем же данным, 100 чехословацких граждан умерли в лагере — их смертность была вдвое выше среднего показателя. Эти люди покоятся среди 5 125 военнопленных, захороненных на кладбище в Спасске. Согласно архивным документам из Государственного архива Караганды, среди умерших, например:

- Анна Крзузова, род. 1909 года, умерла 5 января 1946 года. Диагноз: дистрофия. Похоронена на лагерном кладбище отделения № 1.
- Ярослав Новотны, род. 1920 года, умер 22 июля 1945 года. Диагноз: дистрофия. Похоронен на кладбище лагерного отделения № 1.
- Иосиф Орлик, род. 1899 года, умер 8 августа 1945 года. Похоронен на кладбище лагерного отделения № 16.

После 1948 года лагерь вновь стал частью системы ГУЛАГа. В 1950-х годах в Спасске функционировал лагерь для инвалидов. Одним из тех, кто прошёл через него, был словак Иван Ковач, который в казахстанских лагерях встретился и подружился с Александром Солженицыным. Возможно, он стал одним из прообразов знаменитой повести Солженицына «Один день Ивана Денисовича». На местном кладбище похоронены как заключённые ГУЛАГа, так и жертвы из числа военнопленных и интернированных. С 1994 года здесь было установлено уже 30 памятников от разных государств и народов, которые совместно чтят память военнопленных, жертв ГУЛАГа, депортированных народов и вообще всех жертв политических репрессий. Здесь находятся также чешский и словацкий памятник. Судя по всему, это единственные памятники жертвам советских репрессий из числа граждан Чехии и Словакии на территории бывшего Советского Союза. Словацкий памятник был установлен в 2012 году, а чешский — в 2018 году по инициативе чешского посольства.